Ольга С о л о д у ш к о (Люблін)

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗООНІМІВ, МОТИВОВАНИХ БІЛОЮ МАСТЮ ТА ЇЇ ВІДТІНКАМИ (НА ПРИКЛАДІ КЛИЧОК КОРІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ)

SEMANTIC ANALYSIS OF ZOONYMS MOTIVATED BY THE WHITE COLOUR AND ITS SHADES (ON THE BASE OF COW NICKNAMES IN UKRAINIAN AND POLISH LANGUAGES)

The article is devoted to the analysis of zoonyms motivated by the white colour of the animals. The material resources are cow names in dialects of Ukrainian and Polish languages. Based on the analysis, the author shows the common and the differences in the native speakers of two related languages perception of white colour shades.

Keywords

zoonyms, cow names, colours, semantic motivation, semantic derivation, associative thinking

Народна зоонімія базується на діалектному мовленні і тому є безпосереднім віддзеркаленням способу мислення, культури і традиції того чи іншого регіону, місцевості. До такого віддзеркалення належать зооніми, мотивовані мастю тварини, адже колір завжди був однією з головних характеристик будь-якого предмета, істоти. Надаючи ім’я своїй улюбленій тварині, власники в першу чергу брали до уваги зовнішній вигляд. І якщо корова не мала яких-небудь яскраво виражених характеристик в будові, поведінці, зазвичай мотиваційною ознакою ставала масть, або колір шерсті тварини. Темою даної статті є семантичний аналіз підстав в найменуваннях корів білої масті в українській і польській мовах. Матеріальною базою виступають Етимологічно-мотиваційний словник проф. Стефана Вархоля,[1)] монографія проф. Михайла Сюська,[2)] а також статті інших лінгвістів на тему народної зоонімії.[3)]

[1)] S. Warchoł, Słownik etymologiczno-motywacyjny słowiańskiej zoonimii ludowej, T. II, Krowy, Lublin 2009.

[2)] М. Сюська, З народного джерела: карпатоукраїнський зоонімікон у контексті інших словянських (і неслов’янських) мов, Ужгород 2011.

[3)] А. Свашенко, Зоонімія Слобожанщини. In: S. Warchoł (ed.), Systemy zoonimiczne w językach słowiańskich, „Rozprawy Slawistyczne” 11, Lublin 1996, cc. 133–142; J. Bubak nazwy zwierząt domowych z terenu sądeczyzny w documencie z końca XVII wieku, Rocznik Sądecki, t. XV/XVI, r. 1974–1977, cc. 391–403.

Варто згадати, що колір та його відтінки є мотиваційною ознакою не лише кличок тварин, але й власних імен людей. Так, наприклад, слов'янське ім'я *Світлана/Світлан*, *Світозара/Світозар* має свій відповідник в латинській мові – *Clara* (Клара) (лат. «світла, ясна») та в італійській *Lucia* (Люція).[4)]

Синонімічний ряд для прикметника *білий* в українській мові представлений такими лексичними одиницями, як-от: *молочний*, *світлий*, *ясний*, *сивий*, *блідий*, *чистий*, *прозорий*, *безбарвний*, *біленький*, *білявий*, *білястий* тощо[5)] та *jasny*, *blady*, *siwy*, в польській.[6)] Однак, в словниках синонімів польської мови не знаходимо *światly*, *czysty*, *szady* в синонімічного ряду до лексеми *білий*. Натомість, у Словнику Крашінського[7)] деякі з цих термінів зустрічаються серед синонімів до лексеми *jasny*, а саме – *światly*, *widny*, *świetny*, *błyszczący*, *łśniący*, *jaskrawy*, *przezroczysty* тощо. Отже, функціонування в польській і українській мовах тих чи інших лексем на позначення відтінків *білого* дещо відрізняється. Розглянемо як ця різниця простежується в діалектному мовленні на прикладі прикметника *світлий/światły*. Прасл. **světъ* і/або його похідні вживаються майже в усіх слов'янських мовах.[8)] Однак, в польській за цим поняттям закріпилась лексема *jasny*. Альфред Заремба зазначає, що "*światly* nie używany w dziesiejszej polszczyźnie kulturalnej, występuje w dialektach".[9)] Але, жодне джерело – ні етнографічне, ні мовознавче – не подає назв тварин, що походять від згаданої лексеми. На нашу думку, *światly* в польських діалектах або зовсім не вживається для позначення відтінку шерсті у тварин, або вживається надзвичайно рідко. Натомість існують такі клички, як: *Jasnula*, *Płowucha*, *Płowula*, що позначають тварину світложовтого кольору із сірим відтінком. В українській же ж зоономастичній традиції зустрічаються зооніми на позначення білого кольору із вищезгаданою основою, а саме – *Світлана*, *Світленька*, *Світленя*, *Світльоха*. Отже, в свідомості носії української мови *світлий* асоціюється з білим кольором, а носії польської мови пов'язують його з *jasny*, *widny*, *przezroczysty*.

---

4) Л. Г. Скрипник – Н. П. Дзятківська, Власні імена людей, словник-довідник, Київ 2005.

5) С. Караванський, Практичний словник синонімів української мови, Київ 2000, с. 28.

6) Słownik synonimów polskich, red. Z. Kurzowa – Z. Kubiszyn-Mędrala itd., Warszawa 1998, c. 37.

7) Słownik synonimów polskich ułoż. przez A. Krasińskiego, Kraków 1885, c. 229.

8) М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка, Т. 3, Москва 1996, сс. 575–576 [рус. свет, укр. світ, блр. свет, др.-русск. свѣтъ, ст.-слав. СВѢТЪ, болг. свет(ът), сербохорв. свêт, свȕјет, словен. свêт „мир, люди“, чеш. svět „мир“, слвц. svet, польск. świat, в.-луж., н.-луж. swět, полаб. sjot „свет, день“].

9) A. Zaręba, Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego, Wrocław 1954, c. 12.

Проаналізуємо, на підставі яких основ, в діалектному мовленні українці й поляки виражали своє уявлення про білу барву.

Найтиповішою й найбільш розповсюдженою основою для носіїв всіх мов і зокрема польської й української є прикметник на позначення кольору. В даному випадку *білий*. Лексема ця походить з прасл. **bělъ(jь)** і збережена в досить значній кількості номенів в усіх слов'янських мовах. Так, **bělica* в слов'янських мовах вживається на позначення «белая овца, сорт пшеницы, черешня или слива светлого или белого цвета, белая крупная ягода, белая рыба, растение белой окраски, животное белой окраски, вид земли, вид картофеля, вид вышивки на белой основе, сорт яиц, женщина со светлой кожей, корова светлой масти, бела глина»[10)] и т.д. Цей корінь також знаходимо в лексемах неслов'янських праіндоєвропейських мов зі значенням «білий, світлий, блідий».[11)]

Серед вибраних нами зоонімів, що ідентифікують тварину за білою шерстю, найбільшу кількість складають такі, що утворені від назви кольору (за допомогою додавання різних зменшено – пестливих суфіксів до основи прикметника): польські *Biała*, *Bieła*, *Biłaja*, *Bjała*, *Białaska*, *Białka*, *Białocha*, *Biłocha*, *Białucha*, *Bialucha*, *Belacha*, *Bielacha*, *Bielas*, *Bielawa*, *Bielica*, *Bielicha*, *Bielucha*, *Białucha*, *Białuszka*, *Biełacha*, *Bełka*, *Bieło*, *Bilawa*, *Blondyna* (фр.); українські *Балая* (рум.), *Біла*, *Біля*, *Білька*, *Біланя*, *Біланька*, *Білана*, *Біланка*, *Білуна*, *Білуня*, *Білунька*, *Білоха*, *Білуха*, *Білуньи*, *Більоха*, *Білашка*, *Біленька*, *Більошка*, *Біляха*, *Біляна*, *Білянка*, *Біляночка*, *Білка*, *Білочка*, *Білина*, *Білушка*, *Білуха*, *Бєлка*, *Білочка*, *Білка*, *Білянка*, *Біляшка*, *Білава*, *Білиця*, *Біленька*, *Біляна*, *Білянка*, *Білявочка*, *Білосніжка*, *Белуха*, *Бялоха*.

Хоча основа імен і походить від прикметника *білий*, однак за Словником Вархоля носять його також і строкаті, рябі, плямисті корови, в забарвлені яких переважає білий колір.[12)] Таке сприйняття *білого* знаходимо в словниках україн-

---

[10)] Этимологический словарь славянских языков, Т. 2, Москва 1975, сс. 64–65 [вівця, риба, слива, біла рослина, тварина білої масті, пшениця, яблуня, тип ґрунту, сорт картоплі, черешні, яблук, тип вишивка, сорт яєць, білила, жінка з білою шкірою, біла глина].

[11)] М. Фасмер Этимологический словарь русского языка, Т. 1, Москва 1964, с. 149 [укр. бíлий, ст.-слав., болг. бял, сербохорв., бијѐла, словен., чеш. bílý, польск. biały, в.-луж., н.-луж. běły. || Исконнородственно др.-инд. bhālam „блеск“, bhāti „светит, сияет“, греч. πεφήσεται „явится“ (от φαίνω), πέφη· (Гесихий), лит. bolúoti „отливать белым, белеть“, лтш. bãls „бледный, блеклый“, лит. balas „белый“, греч. φαλός· λευκός (Гесихий), φάλιος „светлый, белый“, кимр. bal „белолицый“, алб. ballë „лоб“, др.-исл. bál „огонь“, далее лит. balà „болото“, báltas „белый“].

[12)] S. Warchoł, Słownik etymologiczno-motywacyjny słowiańskiej zoonimii ludowej, T. II, Krowy, Lublin 2009.

ської мови: колір молока, снігу, крейди, протилежний чорному; чистий, вимитий; сивий, блідий, безколірний, *на якому багато білих плям*, світлошкірий (раса).[13] Одна в польській мові воно дещо відрізняється: mający bardzo jasną barwę, taką jak śnieg lub mleko; przen. siwy;[14] mający przeciwstawną do czarnej, wlasciwą śniegowi, mleku itd., bardzo jasny; czysty.[15]

За даними авторів публікацій на теми рас великої рогатої худоби в Польщі, корови білої масті не були занадто поширеними.[16] Таку ж думку висловлює і український вчений у галузі тваринництва Тетяна Підпала:

«Масть біла. Притаманний однорідний білий волосяний покрив усього тіла. Така масть характерна для білих шортгорнів. Повний (біла шерсть, світла шкіра, біла рогівка очей) серед великої рогатої худоби буває дуже рідко».[17]

Отже, можемо вважати, що імена на позначення тварини білого кольору насправді мотивовані такими забарвленнями: білим, сивим, світло рудим, або з перевагою білих п'ятен над п'ятнами іншого кольору (на приклад, це може бути корова чорно-біла, або червоно-біла, яка має на шкірі більше білих п'ятен).

Серед кличок, мотивованих білою мастю, існують клички апелятивного походження. Носії мови на основі асоціативного мислення активно використовують готові апелятиви для найменування тварини. Михайло Сюсько зазначає, що «більша частина кличок зумовлена різними метафоричними зв'язками і переходами готових незоонімійних лексем у зоонімікон»:[18] польські – *Akacja* (пол. 'акація', 'суцвіття акації'), *Baziula* (пол. *bazia* тут 'суцвіття верби'), *Karmela*, *Karmelka* (пол. 'карамель'), *Lilia* (пол. бот. 'лілея, конвалія'), *Mewa*, *Mewka* (пол. *mewa* 'мартин'), *Mroziata*, *Mrozicha*, *Mroziana*, *Mrozula*, *Mrózka* (пол. *mróz* 'мороз'); українські – *Акація* (укр. 'akacja'), *Конвалія* (укр. бот. 'konwalia majowa'), *Лебідь*, *Лебідка* (укр. *лебідь* 'łabędź'), *Лілея*, *Лілія* (укр. 'lilia'), *Редиска* (укр. 'rzodkiewka'), *Ромашка* (укр. 'rumianek'), *Сметанка* (укр. *сметана* 'śmietana'), *Снігура*, *Снігурка* (укр. 'bajkowa bohaterka, wnuczka Dziadka Mroza, ma białe ubranie'), *Снежинка*, *Снєжка* (рос. *снежный* 'śnieżny'), *Сніжинка*, *Сніжина*, *Сніжуля* (укр. *сніжинка* 'płatek sniegu'), *Сорочка* (укр. 'koszula'), *Троянда* (укр. 'róża'), *Чайка* (укр. 'ptak czajka').

---

[13] Словник української мови в 11 томах, Т. 1, Київ 1970, с. 181.
[14] Uniwersalny słownik języka polskiego pod red. prof. St. Dunisza, T. 1, Warszawa 2003, cc. 247–248.
[15] Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewskiego, T. 1, Warszawa 1958, c. 478.
[16] S. Runge, Rasy i zewnętrzny wygląd bydła rogatego domowego, Lwów – Poznań 1921.
[17] Т. Підпала, Скотарство та технологія виробництва молока і яловичини, Миколаїв 2007, с. 40.

Отже, бачимо, що в обох мовах використовуються основи, які не називають колір, але безпосередньо його відображають. Найстійкішою асоціативною основою є сніг і все, що пов'язано із зимою, а також квіти та птахи білого кольору. Цікаво, що жоден власник не порівнює корову з домашніми водоплавними птахами, за якими міцно закріпився зв'язок з білим кольором, як гуси або качки. Але беруть за підставу назви таких птахів, як *Лебідка/Лебідь*, яка вважаються птахом граціозним, вишуканим, оспівуваним в поезії, що символізує дівчину, жінку,[19] або *Чайка*, *Mewa* – пестливе уособлення дівчини, жінки.[20]

Своїх «годувальницям» власники дають імена, що походять від назв квітів або суцвіть дерев, за якими в народній творчості закріпилось стійке позитивне значення. *Акація/Akacja* символізує дружбу,[21] *Лілея/Lilia* – жіночу красу, дівочу чистоту,[22] *Конвалія* – дівочість, віднайдене щастя,[23] біла *Троянда* – символ цнотливості, чистоти,[24] кохання і побрання.[25]

Отже, всі клички несуть стійке позитивне навантаження. Серед кличок, які мотивовані білою шерстю або її відтінками, зустрічаються й такі: польські *Blondyna*, *Blondynka* (фр. *blond* 'білявий'), *Czysta* (пол. *czysty* 'чиста'), *Błękitka* (пол. *błękitny* 'блакитний') – корова зі світлою, майже блакитною шерстю, *Jasnula* (пол. *jasny* 'світлий, ясний') – корова ясного, світлого кольору, *Płowucha*, *Płowucka* (пол. *płowy* 'половий, світложовтий з відтінком сірого') – корова світло-рудої масті; українські *Полова*, *Половуня*, *Половуша*, *Пловая*, *Пуовая* (укр. *половий* 'płowy') – корова світло-жовтого кольору, *Світлана*, *Світленька*, *Світленя*, *Світльоха* (укр. *світлий* 'jasny, światły') – корова білого кольору, *Ясна* (укр. *ясний* 'jasny') – корова білої масті.

Аналіз демонструє тісний зв'язок власних імен тварин з оточуючим світом, який носії української й польської мов вносять у свою культуру й традиції. Значна кількість кличок, що мають дериваційне походження від прикметника *білий/biały*, та досить обмежена кількість кличок-метафор свідчить проте, що корови білої масті зустрічаються на території Польщі і України рідко, а в

---

[18] М. Сюська, о. с. у виносці 2, с. 190.
[19] В. Жайворонок, Знаки української етнокультури, словник-довідник, Київ 2006, с. 329–330.
[20] В. Жайворонок, о. с. у виносці 19, с. 633.
[21] В. Жайворонок, о. с. у виносці 19, с. 12.
[22] В. Жайворонок, о. с. у виносці 19, с. 338.
[23] В. Жайворонок, о. с. у виносці 19, с. 304.
[24] W. Kopaliński, Słownik symboli, Warszawa 1990, с. 363.
[25] В. Жайворонок, о. с. у виносці 19, с. 608.

природних умовах чисто білий колір існує лише в забарвлені снігу та деяких птахів і квітів.

olga.solodushko@gmail.com
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Al. Racławickie 14
20-950 Lublin
POLAND